

Издавач
МЕДИЈА ЦЕНТАР „ОДБРАНА“

Библиотека „Војна књига“
Књига број 1869

За издавача
Директор
Славољуб М. Марковић, потпуковник

Главни уредник
Драгана Марковић

Рецензент
Проф. др Милан Ристовић

Главни технички уредник
Енес Мећеговић

Језички редактор
Зорица Рајковић

Коректор
Слађана Грба

Тираж 2.500

Штампа
Војна штампарија, Београд

ISBN 978-86-335-0423-2

Миле Бјелајац

1914–2014: ЗАШТО РЕВИЗИЈА?

СТАРЕ И НОВЕ КОНТРОВЕРЗЕ
О УЗРОЦИМА ПРВОГ
СВЕТСКОГ РАТА

4

Београд, март 2014.

САДРЖАЈ:

Предговор	6
Политичко исходиште оцена о узроцима Светског рата	11
Да ли је Србија 1914. желела кризу и рат?	27
Шта је српска влада заиста знала о преносу оружја и атентаторима пре 28. јуна?	47
Сазнања и акција Министарства унутрашњих дела	49
Изашњавање војводе Путника и Аписа	55
Мистерија посете српског посланика у Бечу министру Билинском	63
Завереници из 1903, Југословенска омладина, Млада Босна	69
Аутохтони покрети или пиони Београда?	72
Балкански ратови буде наде у скоро ослобођење	77
Да ли је Франц Фердинанд виђен као претња миру само код Срба?	85
После савременика, реч су добили историчари	94
Теорије завере на штету Срба и Руса	102
„Допринос“ Срба стварању и одржавању контроверзи о Сарајеву 1914.	109
Случај српског дипломате Милоша Богићевића	111
Успорен рад на припреми српске грађе и третирање питања у јавности	119
Опомене Милана Ђурчина и Милоша Црњанског шта се спрема	123

Историја немачког заташкавања, пропаганде и ревизије	131
Борба за оспоравање чл. 231 Версајског уговора о ратној кривици	134
Патриотска цензура	139
Покушај придобијања америчких историчара	143
Однос према кривици за рат и публиковању релевантне грађе у Аустрији	149
Потрага за доказима о учешћу Србије у атентату	151
Од незаинтересованости до тајне припреме публиковања докумената	157
Српска архивска грађа по други пут у Бечу	161
Промене према српској одговорности за Први светски рат деведесетих година	165
Мистерија руске подршке после уручења Ултиматума 23. јула 1914.	183
Обележавање стогодишњице – обнављање расправа и полемика	197
Уместо поговора: Прослава или обележавање стогодишњице	229

Предговор

то се више ближи стогодишњица од почетка Првог светског рата, то су све чешћи нови историјски радови којима издавачи желе да је обележе. За разлику од ранијих годишњица, ову карактерише покушај једног броја историчара и њихових промотора да се реинтерпретира улога Балкана, посебно Србије, у кључним разлозима за избијање рата. Део продукције карактерише покушај намерног склањања по страни већ утврђених чињеница о утицају међуратне политике немачких влада на скидање одговорности за рат, по сваку цену. Оживљавање тог тренда са печатом постмодерне историографије представља изазов за праћење продукције и њено критичко испитивање.

Расправе око узрока, повода и кривице за Први светски рат имају стручну, идеолошку и политичку димензију. Као и многа друга питања од епохалног значаја, делиле су и још увек деле историчаре. Расправе одражавају политичку заинтересованост и провоцирају традиционалне токове друштвене (историјске) свести, понекад болно погађају у средиште културних идентитета. Политичка инструментализација овог питања започета је још током Првог светског рата, а посебну димензију добила је уношењем специфичних чланова о „кривици за рат” у мировне уговоре у Версају (чл. 231) и Сан Жермену (чл. 177).

После Сарајевског атентата, 28. јуна 1914., пре равно сто година, почело је конструисање оправдања за рат, одавно припреманог ради успостављања светске моћи Немачке

и за очување статуса велике силе дубоко уздрмане Аустроугарске монархије. Оправдање је било потребно како би се убедило властито јавно мњење и утишали антиратни гласови. У исто време довршавала се слика сатанизованог противника како би „оправдана“ егзекуција била нешто „природно и саморазумљиво“ и за јавност, и за трупе које ће бити слате у акцију.

Геополитички разлози, очување равнотеже између тадашњих блокова, Тројног савеза и Антанте, на једној страни, те жеља да се наметне превласт једног (Тројног савеза) над европским континентом и шире, на другој, били су прави узроци рата 1914. године. На једној страни биле су довршене све војничке припреме још у марту 1914 (Немачка), а на другој недовршене војне реформе и пројекти планирани за крај 1917. године, праћени у све три земље Антанте бројним унутрашњим проблемима (Северна Ирска за Британију, финансијски скандали и поделе по питању војних реформи у Француској, штрајкови и револуционарно расположење у Русији). Када је рат постао изванредан, чланице Антанте, мада неприпремљене, очекивале су коначну победу и остварење својих давнашњих малих геополитичких циљева. Мале земље су или биле жртве јер су се „нашле на путу“ (Србија, Луксембург, Белгија), или су биле у стању ишчекивања којој се страни приклонити (Бугарска, Румунија, па чак и Италија).

Да ли ово, рекли бисмо, стандардно образложење и даље може да стоји. Какве су данашње, па и најновије историографске интерпретације? Како се на питање узрока рата гледало 1914, 1919, 1927, 1930, 1947, 1951, 1964, 1994. и како се гледа данас? Како се Србија нашла у ситуацији да најгласнији трендови ревизије данас буду као и гласови у медијима централних сила 1914. и 1941. године. Како то да је за Европу „најопаснији“ био мали српски национализам и империјализам? Какве су то вредности у питању које дају „морално право“ великима да окупирају, анектирају, „циви-

лизују”, а у исто време то право немају и мањи? Да ли то говоримо о мерилима из 1912. или 1914, или о мерилима из 2012. или 2014. године? Као да се цео свет вратио политичким менталитетима од пре сто година, опсењен класичним геополитичким мерилима, потребом за економском доминацијом, која мора да диктира све и свуда: тарифе на железницама, бродовима, цене сировина, цене радне снаге, слободу тржишта за најбогатије и сузбијање конкуренције непожељних. Све мора да буде прописано, и порези, и пензијице, пожељан садржај медија.

Сједињући у властитом искуству бављење темама с почетка века и с његовог краја (југословенска криза и разбијање СФРЈ), сматрамо да би сваком историчару било од помоћи да зна механизме државног утицаја на историчаре (домаће и стране), на селективно објављивање докумената, акције њиховог прикривања, па и фалсификовање. Конкретан пример о утврђивању одговорности за Први светски рат обелодањује како се у државном интересу врши лобирање, како се придобијају и подржавају „истомишљеници”, а како се организују хајке и прогони „опонената” међу историчарима. На крају, историчари морају бити обавештени о поделатама у свом еснафу пре него што започну цитирање или апсолутно ослањање на поједине правце мишљења и интерпретације.

Осећајући већ неколико последњих година да на једној страни постоје трендови да се поводом годишњице изађе са наводно новим и сензационалним обртима, сматрао сам потребним да будући историчари добију један прегледан подсетник како се овој теми приступало у протеклих сто година. Део истраживања предочио сам почетком 2013. године у опширном чланку на страницама историјског часописа *Токови историје*.¹ Потом сам, на позив уреднице листа *Полиџика* Љиљане Смајловић, припремио фељтон на сличну тему, који је објављиван током децембра 2013. годи-

¹ М. Бјелјас, „Нови (стари) заплети око узрока Првог светског рата пред обележавање 100. годишњице”, *Токови историје*, 1/2013, стр. 15–62.

не.² Био је то још један одговор медија на појачано занимање јавности у Србији за питање „шта се то спрема Србији“ поводом обележавања стоте годишњице од избијања Првог светског рата, тачније како се то она у медијима и појединим публикацијама наша прозвана као главни и вољни виновник Сарајевског атентата и потом Светског рата. По изласку фељтона колеге из струке, новинари, али и бројни читаоци почели су да се распитују да ли је објављено штиво део неке књиге и да ли ће тај текст бити проширен и објављен као књига.

Суочен са свакодневним појављивањем понеке нове књиге, гомилањем стручних и медијских приказа појединих издања, присутном полемиком унутар струке, осећао сам изазов да се то обухвати на смислен начин, да се не остане дужан многима који су деценијама радили на овој теми, а опет да се направи један специфичан преглед који ће као такав занимати ширу публику, бар онај њен сегмент који је пажљиво пратио фељтон у земљи и иностранству. Својим колегама, надам се, у напоменама остављам довољно путоказа где могу да проверавају властите идеје о овој сложеној теми и да се лакше оријентишу у непрегледном мноштву некадашње и најновије литературе.

Структура књиге одабрана је као форма одговора на најчешће исказане контроверзе у новијој литератури и јавности, дакле фокусирана је на нека чворна места. Начин казивања кроз примере и њихово понекад неубичајено коментарисање, које представља блажу или оштрију иронију према упорним покушајима да се оживи давнашња пропаганда о „кривцима“ за рат, одабран је како би и шира читалачка публика лакше разумела о чему је реч.

² М. Бјелајац, „Уочи стогодишњице Првог светског рата“, *Полиџика*, 30. новембар – 25. децембар 2013.